

Кот Л. Л.

*кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-8149>

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-558-0-45>

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Становлення соціального підприємництва як помітного сегмента національної економіки України актуалізує потребу у науково обґрунтованій методології оцінювання його соціально-економічного ефекту. За відсутності системних підходів до вимірювання результатів діяльності соціальних підприємств вони залишаються «невидимими» у просторових моделях розвитку, статистичних системах та процедурах ухвалення рішень щодо розподілу ресурсів. Міжнародна практика свідчить, що саме інституціоналізація вимірювання соціального впливу стала критичним чинником інтеграції соціального підприємництва в політики зайнятості, регіонального розвитку та фінансових інструментів інфраструктурного інвестування [1; 2]. Для України, яка перебуває у фазі воєнної та післявоєнної трансформації, розроблення цілісної методології оцінювання соціально-економічного ефекту соціального підприємництва є передумовою включення відповідного сектора до архітектури відбудови та модернізації національної економіки.

В основі сучасних підходів до вимірювання соціального впливу соціальної економіки, які систематизовано в аналітичних матеріалах ОЕСР, лежить уявлення про багаторівневий характер ефектів – від безпосередніх результатів для бенефіціарів до опосередкованих змін на рівні спільнот, ринків і публічної політики [1]. Соціальний та економічний ефекти розглядаються як взаємопов'язані виміри єдиної системи: зміни в доходах, зайнятості, структурі витрат домогосподарств, доступі до послуг корелюють із показниками соціальної інтеграції, якості життя, довіри, згуртованості. Політичний вимір цієї проблематики відображено в Policy Guide on Social Impact Measurement for the Social and Solidarity Economy, де підкреслюється, що держава має не лише заохочувати організації соціальної економіки до оцінювання впливу, а й

створювати стандартизовані рамки, механізми підтримки спроможності та інфраструктуру даних [2].

Концептуальним ядром методології оцінювання соціально-економічного ефекту соціального підприємництва є поєднання логіки «ланцюга впливу» (impact value chain) з підходами теорії змін. Практичні керівництва європейських інвесторів для впливу (impact investors), зокрема «A Practical Guide to Measuring and Managing Impact» Європейської асоціації венчурної філантропії (EVPA), пропонують п'ятиетапну логіку: визначення цілей впливу; розуміння того, що саме змінюється для бенефіціарів; вимірювання відповідних показників; верифікацію й атрибуцію результатів; інтеграцію отриманої інформації у процес управління [3]. Цей підхід принципово важливий для національної економіки, оскільки дозволяє пов'язати мікрорівень (соціальне підприємство), мезорівень (громада, регіон, сектор) і макрорівень (національні цілі розвитку) через узгоджений набір цілей, індикаторів і джерел даних.

З позицій економіки національного господарства доцільно говорити про багатовимірну модель оцінювання соціально-економічного ефекту соціального підприємництва, в якій виділяються щонайменше чотири блоки: економічний, соціальний, інституційний та територіальний. Економічний блок охоплює показники створеної доданої вартості, обсягу продажів, податкових надходжень, інвестицій та самофінансування; соціальний – показники зайнятості вразливих груп, доступу до послуг, зниження ризиків бідності, покращення якості життя; інституційний – рівень участі стейкхолдерів, розвиток партнерств «держава – бізнес – громада», зміни в управлінських практиках; територіальний – зменшення внутрішньорегіональних диспропорцій, зміцнення згуртованості громад, розвиток місцевих екосистем соціальної економіки. Рекомендації ОЕСР щодо соціальної економіки наголошують на необхідності будувати методики вимірювання так, щоб вони відображали не лише кінцеві результати, а й процеси створення суспільної цінності, включно з інноваційними практиками, участю громадян та розвитком соціального капіталу [1; 2].

Важливим методологічним орієнтиром також можна визначити принцип пропорційності вимірювання, розроблений у policy brief ОЕСР та Європейської Комісії, де зазначається, що системи оцінювання соціального впливу повинні балансувати між точністю вимірювань та витратами на їх здійснення [4]. Для малих і середніх соціальних підприємств, які переважають в українському контексті, надмірно

складні методики можуть стати бар'єром до впровадження оцінювання взагалі. Отже, методологія для національної економіки має бути багаторівневою: на базовому рівні – спрощені набори ключових показників, доступних для регулярного збору силами самих підприємств; на розширеному – використання більш комплексних інструментів (збалансовані системи показників, елементи соціальної рентабельності інвестицій, опитування бенефіціарів) у рамках програм державної чи донорської підтримки.

Сучасна українська наукова думка пропонує низку підходів до оцінювання соціального впливу, які можна інтегрувати в загальнонаціональну методологію. У роботі Д. Гуцола та Н. Якимової обґрунтовано, що ефективне управління соціальними підприємствами неможливе без систематичного вимірювання соціальних результатів; автори розглядають логічну модель, теорію змін, соціальну рентабельність інвестицій та збалансовану систему показників як взаємодоповнюючі інструменти оцінювання [5]. У центр ставиться не стільки «ідеальна» точність вимірювання, скільки управлінська корисність: результати мають бути придатними для прийняття стратегічних і оперативних рішень, коригування бізнес-моделі, обґрунтування запитів на фінансування. Цей підхід цілком кореспондує з міжнародними рекомендаціями, що трактують оцінювання впливу як елемент циклу прийняття рішень, а не формальну звітність [1; 3].

З огляду на задачі національної економіки можна запропонувати методологію оцінювання соціально-економічного ефекту соціального підприємництва, яка має передбачати послідовність етапів, що дозволять переходити від рівня окремого підприємства до агрегованого аналізу впливу сектора. Так, на першому етапі здійснюється ідентифікація ключових стейкхолдерів (бенефіціарів, працівників, громад, органів влади, інвесторів) та уточнюється карта проблем, на які спрямована діяльність соціального підприємства. Другий етап пов'язаний із побудовою теорії змін – описом причинно-наслідкових зв'язків між ресурсами, діяльністю, результатами, наслідками та очікуваним впливом у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективах [3; 4]. На третьому етапі формується система індикаторів для кожної ланки «ланцюга впливу», причому важливо поєднувати кількісні показники (доходи, робочі місця, обсяги послуг) із якісними (задоволеність, відчуття безпеки, рівень довіри, суб'єктивне благополуччя). Четвертий етап стосується вибору методів збору та обробки даних. Міжнародна практика демонструє широку палітру

інструментів – від аналізу адміністративних даних і фінансової звітності до опитувань, глибинних інтерв'ю, фокус-груп, методів «distance travelled» та комбінованих панельних досліджень [1; 3]. Для українських реалій особливо значущим є поєднання даних самих соціальних підприємств з офіційною статистикою та інформацією органів місцевого самоврядування, що дозволяє «прошивати» мікрорівневі ефекти з макроекономічними агрегатами. І, нарешті, п'ятий етап пов'язаний з інтерпретацією результатів і їхнім масштабуванням: дані, зібрані на рівні окремих підприємств, узагальнюються за регіонами, галузями, типами бізнес-моделей, що відкриває можливості для побудови інтегральних індексів внеску соціального підприємництва у досягнення національних цілей розвитку.

Особливу увагу у методології для національної економіки слід приділити проблемі атрибуції та додатковості (additionality). Як підкреслюється в роботах ОЕСР, однією з головних методологічних складностей є відмежування ефектів, пов'язаних безпосередньо з діяльністю соціальних підприємств, від фонових змін у соціально-економічному середовищі [1; 2]. Це потребує використання порівняльних груп, контрфактичних підходів, квазіекспериментальних дизайнів, а також чутливого аналізу припущень щодо альтернативного розвитку подій. Водночас на практиці для значної частини українських соціальних підприємств застосування повноцінних контрфактичних методів є нереалістичним через ресурсні обмеження, тому доцільно поєднувати строгі методи оцінювання в пілотних проектах із більш спрощеними підходами для масового використання, фокусуючись на прозорості припущень та процедур.

Слід акцентувати увагу і на тому, що методологія оцінювання соціально-економічного ефекту соціального підприємництва в національній економіці має також виконувати функцію інституційного «моста» між державою, інвесторами та самим сектором соціальної економіки. З одного боку, стандартизовані рамки вимірювання дозволяють публічній владі інтегрувати соціальне підприємство у програми соціально-економічного розвитку, систему публічних закупівель, механізми бюджетного планування. З іншого боку, вони створюють спільну «мову» для комунікації з impact-інвесторами та донорами, які, як показує практика ЄС, використовують показники соціального впливу для оцінювання ефективності вкладень та прийняття рішень щодо довгострокового фінансування [3; 4]. Для самих соціальних підприємств впровадження методик вимірювання стає інструментом

підвищення прозорості, довіри з боку громад і посилення позицій у конкуренції за ресурси.

Отже, методологія оцінювання соціально-економічного ефекту соціального підприємництва в національній економіці України повинна поєднувати міжнародні стандарти соціального вимірювання з урахуванням специфіки повоєнної відбудови, структури сектора та інституційних можливостей держави. Її ключовими засадами мають стати: багатовимірність (економічний, соціальний, інституційний, територіальний ефекти), багаторівневність (підприємство – регіон – національна економіка), пропорційність (баланс витрат і користі вимірювання) та орієнтація на управлінську корисність. Реалізація таких підходів дозволить інтегрувати соціальне підприємництво в системи стратегування розвитку, зробити його внесок у стійкість національної економіки вимірюваним і, відповідно, здатним на інституційне визнання та масштабування.

Література:

1. Social impact measurement for the Social and Solidarity Economy : OECD Global Action Promoting Social & Solidarity Economy Ecosystems / OECD. Paris : OECD Publishing, 2021. 88 p. (OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers, No. 2021/05). URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/09/social-impact-measurement-for-the-social-and-solidarity-economy_ad1ac935/d20a57ac-en.pdf

2. Policy Guide on Social Impact Measurement for the Social and Solidarity Economy / OECD. Paris : OECD Publishing, 2023. 120 p. (Local Economic and Employment Development (LEED)). URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/03/policy-guide-on-social-impact-measurement-for-the-social-and-solidarity-economy_7e16086a/270c7194-en.pdf

3. A Practical Guide to Measuring and Managing Impact / European Venture Philanthropy Association (EVPA). 2nd ed. Brussels : EVPA, 2015. 72 p. URL: https://www.oltreventure.com/wp-content/uploads/2015/05/EVPA_A_Practical_Guide_to_Measuring_and_Managing_Impact_final.pdf

4. Policy brief on social impact measurement for social enterprises: Policies for social entrepreneurship / OECD, European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. 24 p. URL: https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/policy-brief-on-social-impact-measurement-for-social-enterprises_0.pdf

5. Гуцол Д., Якимова Н. Оцінювання ефективності соціального впливу як ключового інструменту управління соціальними підприємствами. *Empirio*. 2025. Т. 2. № 1. С. 102–115. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/bd88d661-485c-43db-af56-e10c2bcb409c/download>